

Archiwum Państwowe w Łodzi - 90 lat tradycji

Archiwum Państwowe w Łodzi - 90 lat tradycji

Sylwetki archiwistów

W 2016 r. mija 90 rocznica utworzenie Archiwum Akt Dawnych m. Łodzi. Dało ono początek zorganizowanemu życiu archiwalnemu na terenie Łodzi. Obecne, działające od 1950 r., Archiwum Państwowe w Łodzi jest jego spadkobiercą.

Zarządzeniem Ministra Oświaty z 20 czerwca 1950 r. z dniem 1 maja przeniesiono siedzibę archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim do Łodzi. Od tego momentu należy datować początki państwowego archiwum łódzkiego, jako samodzielnej instytucji.

Archiwum Akt Dawnych m. Łodzi, noszące od 1937 r. nazwę Archiwum Miejskiego w Łodzi, stało się jego częścią na mocy dekretu o archiwach państwowych z dnia 29 marca 1951 r. oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1951 r.

Powstałe Archiwum Państwowe w Łodzi przejęło nie tylko cały zasób aktowy byłego archiwum samorządowego, zbiory biblioteczne, ale również budynek, w którym się ono znajdowało, dawny ratusz przy pl. Wolności 1, wraz z jego wyposażeniem. Pracownicy Archiwum Miejskiego stali się pracownikami Archiwum Państwowego.

Wszystko to sprawia, że obecne Archiwum Państwowe w Łodzi jest spadkobiercą nie tylko samego zasobu aktowego, ale również tradycji i dokonań archiwum samorządowego działającego do połowy 1951 r.

W swojej pracy i działaniach pracownicy Archiwum łódzkiego i Archiwum, jako instytucja zawsze nawiązywali i kontynuowali jego najlepsze tradycje i osiągnięcia.

Obchody 60-lecia APŁ w 1986 r. Przemawia dyrektor Jan Grzelczyk.

Obchody 60-lecia APŁ w 1986 r. Referat wygłasza Bolesław Pełka.

Obchody 70-lecia APŁ w 1996 r. Daria Nałęcz, Naczelną Dyrektorka Archiwów Państwowych, wręcza odznaczenia pracownikom APŁ.

Dzieje Archiwum Miejskiego w Łodzi oraz historia Archiwum Państwowego w Łodzi są znane i były wielokrotnie opisywane, dlatego przygotowana wystawa skupia się i ukazuje 90 lat historii placówki przez pryzmat jej pracowników oraz ich pracy. W okresie swej działalności w archiwum samorządowym oraz państwowym pracowało przeszło 500

---

osób. Duża część z nich z archiwum związała całość bądź większość swojego życia zawodowego.

Poznajmy niektórych z nich.

Józef Raciborski

Pierwszy kierownik i organizator archiwum miejskiego, które otrzymało nazwę Archiwum Akt Dawnych m. Łodzi. Funkcję swą pełnił od grudnia 1925 r. do października 1934 r. Zajmował się przede wszystkim gromadzeniem zasobu oraz pracami wydawniczymi. Z jego inicjatywy i pod jego redakcją wychodził w latach 1928-1933 „Rocznik Łódzki” poświęcony *historii Łodzi i okolicy*. J. Raciborski był osobą barwną, cieszącą się poważaniem władz miasta, ale zarazem kontrowersyjną.

Roman Marian Janiszewski

Podjął pracę w 1924 w składnicy akt Zarządu Miejskiego w Łodzi skąd przeszedł do powstałego w 1926 r. Archiwum Miejskiego. Był wówczas jedynym pracownikiem merytorycznym organizującego się archiwum samorządowego. Przy pomocy dwóch woźnych przemieścił akta miejskie do nowo otrzymanych magazynów przy pl. Wolności 1. Zajmował się ich porządkowaniem i ewidencją. Przeszedł na emeryturę w 1933 r.

Ludwik Waszkiewicz

W styczniu 1935 r. objął stanowisko kierownik Archiwum Miejskiego w Łodzi i związał się z archiwistyką na długie lata.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność zawodową. Za odmowę wykonywania poleceń władz okupacyjnych został na krótko aresztowany, po czym uciekł do Warszawy, gdzie pracował, jako archiwista w Archiwum Akt Dawnych. Po powrocie w lutym 1945 r. objął stanowisko dyrektora Archiwum Miejskiego w Łodzi. Na stanowisku utrzymał się do grudnia 1949 r. Pierwsze powojenne lata poświęcił na rewindykację akt wywiezionych przez okupanta a także zabezpieczenie akt pozostałych po przedwojennych urzędach polskich. W listopadzie 1957 r. wrócił ponownie do archiwum. Do przejścia na emeryturę w 1967 r. pracował, jako kustosz w Archiwum Państwowym m. Łodzi i Województwa Łódzkiego. Z pracą zawodową łączył również działalność polityczną i społeczną.

Jan Wareżak

Od marca 1936 r. był na stanowisku kustosza w Archiwum Miejskim w Łodzi. Do listopada 1938 r. pełnił funkcję kierownika Archiwum. W grudniu 1939 r. został wysiedlony przez okupacyjne władze niemieckie do Generalnej Guberni. Po zakończeniu wojny powrócił do Łodzi na stanowisko kustosza w Archiwum Miejskim, na którym pracował do września 1947 r.

Mieczysław Nowak

Od 1936 r. pracował w Centralnej Składnicy Akt przy Archiwum Miejskim w Łodzi. W czasie okupacji hitlerowskiej zatrudniony był w Archiwum Miejskim, jako magazynier archiwalny. Po zakończeniu wojny do 1951 r. kierował Składnicą. Po włączeniu zasobu archiwum samorządowego do archiwum państwowego został w nim zatrudniony, jako kierownik Oddziału Akt Najnowszych. Na stanowisku tym pozostał do czasu przejścia na emeryturę w 1962 r. Specjalizował się w opracowywaniu akt najnowszych oraz zajmował problemami opieki nad narastającym zasobem archiwalnym. Pomagał w organizowaniu i działalności archiwów zakładowych.

Roman Kaczmarek

Podjął pracę w Archiwum Miejskim w 1937 r. Zajmował się przejmowaniem do archiwum m.in. akt Gminy Chojny i archiwaliów cechowych. Od 1949 r. był dyrektorem archiwum samorządowego a po jego przyłączeniu do archiwum państwowego w 1951 r. został dyrektorem Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Łodzi. Odszedł z Archiwum w 1961 r. Do jego zasług należało zabezpieczenie w okresie okupacji niemieckiej dokumentów wielu szkół, organizacji i stowarzyszeń. Po zakończeniu II wojny światowej przyczynił się do szybkiego odzyskania wywiezionych z Łodzi archiwaliów.

Stanisław Jaśkiewicz

Od czerwca 1945 r. pracownik Archiwum Miejskiego, następnie do 1972 r. Archiwum Państwowego. Wykonywał różne prace. Był woźnym, intendentem, konserwatorem technicznym, magazynierem w Oddziale Akt Najnowszych. Pomagał przy porządkowaniu akt.

Aleksander Bambulewicz

Związany z Archiwum Miejskim od 1947 r. a następnie, po włączeniu archiwum samorządowego do sieci archiwów państwowych, z Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi, w którym pracował do przejścia na emeryturę w 1966 r. Posiadał długoletnią praktykę archiwalną. Dobra znajomość języka rosyjskiego ułatwiła mu pracę nad zespołami akt administracji zaboru rosyjskiego. Będąc emerytem do 1976 r. nadal pracował w WAP na pół etatu przygotowując do mikrofilmowania akta administracji XIX w.

Stefan Rosiak

We wrześniu 1947 r. objął stanowisko kustosza Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim. Wydział Archiwów Państwowych powierzył mu zadanie zorganizowania przyszłego Archiwum Państwowego w Łodzi. W wyniku jego starań w 1948 r. powołano Oddział w Łodzi Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim, który rozpoczął działalność 1 IX 1949 r. w trudnych warunkach lokalowych. W styczniu 1950 r. otrzymał nominację na p.o. dyrektora tego Oddziału przemianowanego od 1 I 1951 r. na Archiwum Państwowe w Łodzi. Po przyłączeniu w 1952 r. do archiwum państwowego archiwum miejskiego ustąpił ze stanowiska dyrektora. W powstałym Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi został kierownikiem Oddziału I Akt Dawnych. Funkcję tę pełnił do przejścia na emeryturę w 1967 r. Był organizatorem archiwum państwowego w Łodzi. Wprowadzał w prace archiwalne wielu młodych ludzi.

Czesława Ohryzko-Włodarska

Rozpoczęła pracę we wrześniu 1949 r., jako stypendystka w jeszcze organizującym się Archiwum Państwowym w Łodzi. Etat w Archiwum otrzymała w 1951 r. W czasie swej 25-letniej pracy archiwalnej uporządkowała i zinwentaryzowała wiele zespołów m.in. urzędów włościąńskich i zarządów powiatowych guberni piotrkowskiej. Będąc doświadczonym pracownikiem naukowym przez wiele lat kierowała życiem naukowym w Archiwum łódzkim. Zmarła przedwcześnie w 1977 r.

Jan Bogusław Trela

Rozpoczął pracę w Archiwum Państwowe w Łodzi w styczniu 1951 r. Pracował na różnych stanowiskach. Był kierownikiem oddziału, pełnił obowiązki dyrektora. Interesował się problematyką akt samorządowych. Dużo czasu przeznaczył na przejmowanie nowych akt do zasobu archiwum, w tym akt stanu cywilnego, które też przygotowywał do mikrofilmowania.

Mieczysław Bandurka

W Archiwum Łódzkim zaczął pracę, jako praktykant. Z tą instytucją związał życie zawodowe, zostając od września 1951 r. stałym pracownikiem. Był nim do emerytury do 1997 r., przechodząc kolejne szczeble awansu od młodszego asystenta do profesora. Początek jego pracy w archiwum przypadł na organizowanie się Archiwum Państwowego w Łodzi. Przemieszczanie archiwaliów z Archiwum Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim do Łodzi było pierwszą jego pracą, jako praktykanta. Potem zajmował się opracowywaniem akt Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego 1864–1914, Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego 1919–1939, akt sądów okręgowych w Łodzi i Piotrkowie 1918–1939 także Akt m. Łodzi 1794–1914. Opracowania zostały zakończone publikacjami źródłoznawczymi „Materiały do dziejów 20-lecia międzywojennego w aktach Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego”, „Akta sądowe województwa łódzkiego z okresu międzywojennego dwudziestolecia”, „Materiały do dziejów służby zdrowia w zasobie Archiwum Łódzkiego do 1914 r.”, „Materiały do dziejów architektury i urbanistyki w Archiwum Łódzkim”, „Źródła do dziejów oświaty łódzkiej – stan zachowania i możliwości wykorzystania”, „Odbicie stosunków narodowościowych, wyznaniowych i społecznych w Łodzi w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi”. Jego autorstwa jest przewodnik „Akta Miasta Łodzi do 1918 r. Przewodnik po zespole”. Był też redaktorem zbiorowego opracowania „Archiwum Państwowe w Łodzi. Przewodnik po zasobie archiwalnym”. Był mistrzem dla kolejnych pokoleń pracowników APŁ.

Anna Rynkowska

W Archiwum Łódzkim przepracowała przeszło 20 lat od 1951 r. do 1974 r. Była organizatorem i kierownikiem Oddziału Akt Gospodarczych. Akta te przejmowała i opracowywała. Miała znaczny dorobek w zakresie publikacji źródeł i opracowań z przeszłości Łodzi.

Czesław Adamus

Od lipca 1952 r. był kierownikiem Powiatowego Archiwum Państwowego w Łęczycy a następnie od lutego 1956 r. w Pabianicach. Doceniany był za działalność popularyzatorską związaną z upowszechnianiem źródeł archiwalnych. Z Archiwum odszedł w 1973 r.

Halina Wiśniewska-Bieniek

Pracę w ówczesnym Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi podjęła w marcu 1952 r. Pracowała w Oddziale Akt Nowych, gdzie zajmowała się aktami administracji państwowej oraz szkół. Wizytowała także składnice i zbiornice akt. W 1962 r. objęła funkcję kierownika ówczesnego Oddziału Akt Polski Ludowej. Stanowisko to pełniła do czasu przejścia w 1981 r. na wcześniejszą emeryturę. Prawie 15 lat była przewodniczącą Wojewódzkiej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych przy APŁ. Pełniła także funkcję sekretarza Komisji Metodycznej. Zajmowała się aktami zakładów przemysłowych po 1945 r. Kierowała pracami studentów przebywających na praktykach a specjalizujących się w zakresie archiwistyki i archiwoznawstwa.

Alojza Łyszkowska-Żebrowska

W Archiwum zatrudniona została w lutym 1952 r. Początkowo zajmowała się zbiorami i kolekcjami znajdującymi się w zasobie Archiwum łódzkiego. W 1960 r. powierzono jej organizację pracowni konserwatorskiej, a po jej utworzeniu nadzór i koordynację prac konserwatorskich z zakresu konserwacji chemicznej. Od 1963 r. nadzorowała także powstałą pracownię fotograficzną. W 1972 r. powierzono jej obowiązki kierownika oddziału, do którego zadań należało m.in. prowadzenie pracowni naukowej i biblioteki. Dla studentów Uniwersytetu Łódzkiego, Politechniki Łódzkiej oraz Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi prowadziła zajęcia, wykłady oraz ćwiczenia z dziedziny archiwistyki i archiwoznawstwa oraz zapoznawała z zasobem aktowym Archiwum łódzkiego. Opracowała wydany w 1979 r. *Informator o zasobie archiwalnym Wojewódzkiego Archiwum Państwowego*. Z końcem 1979 r. odeszła z pracy na wcześniejszą emeryturę.

Jan Kozłowski

Pracę w Archiwum rozpoczął w listopadzie 1955 r. Był kierownikiem powiatowych archiwów państwowych kolejno w Łęczycy, Pabianicach i Łodzi, którego był organizatorem. Od grudnia 1979 r. aż do przejścia z początkiem 1985 r. na emeryturę był kierownikiem Oddziału WAP w Pabianicach. Zajmował się tematyką badań związanych z opracowywanym zasobem archiwalnym – kancelarią urzędów municypalnych miast średniej wielkości z lat 1808-1914 łódzkiego okręgu przemysłowego. Opracował i napisał wstępy do inwentarzy zespołów archiwalnych m.in. Akta miasta

Aleksandrowa 1819-1944, Starostwo Powiatowe Łódzkie 1918-1939, Starostwo Powiatowe Łódzkie 1945-1950, Prokuratura przy Sądzie Specjalnym w Piotrkowie 1939-1945, Więzienie Piotrkowskie 1808-1914. Był autorem scenariuszy wystaw prezentujących dokumenty z zasobu APŁ dotyczące Lutomia, Rzgowa, Tuszyń i Zgierza. Znał dobrze problematykę i specyfikę archiwów powiatowych. Przez wiele lat był członkiem i uczestniczył w pracach Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych i Komisji Metodycznej przy Archiwum Łódzkim. Od 1969 r. prowadził szkolenia archiwistów zakładowych.

Bolesław Stanisław Pełka

Pracę w Archiwum rozpoczął w listopadzie 1957 r., jako archiwista a zakończył we wrześniu 1996 r., jako starszy kustosz. Opracowywał akta fabryczne, bankowe i organizacji przemysłowych a od końca lat 60. XX w. przystąpił do porządkowania zespołów akt administracji państwowej i samorządowej. Z kilkunastu większych zespołów archiwalnych, które opracował i poprzedził wstępem, przykładowo podać można: Giełda Pieniężna w Łodzi 1898-1937, Widzewska Manufaktura Spółka Akcyjna w Łodzi 1889-1950, Włókiennicza Spółka Akcyjna N. Eitingon i Spółka Łódź 1919-1945, Francuska Spółka Akcyjna Generalna Kompania Przemysłu Przędzalniczego Towarzystwo Anonimowe Zakładów Allart Rousseau i Spółka w Łodzi 1882-1945, Starszy Inspektor Fabryczny Guberni Piotrkowskiej 1891-1914. Łódzki Oddział Banku Państwa 1885-1919, Związek Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim 1913-1939, Giełda Pieniężna w Łodzi 1898-1937; Kancelaria Gubernatora Kaliskiego 1866-1918, Policmajster Miasta Łodzi 1862-1914 czy Przełożony Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkim 1939-1944. Do wielu opracowywanych zespołów aktowych sporządził indeksy osób, miejscowości i przedmiotowe. Do najważniejszych i najbardziej przydatnych z nich należą skorowidze osób i geograficzno - przedmiotowy do Wydziału Administracyjnego Rząd Gubernialnego Piotrkowskiego 1867-1917.

Adam Bednarek

W grudniu 1963 r. rozpoczął pracę, jako kierownik Powiatowego Archiwum Państwowego w Łęczycy, które podlegało organizacyjnie ówczesnemu Archiwum Państwowemu Miasta Łodzi i Województwa Łódzkiego. Funkcję swą pełnił aż do śmierci w 1971 r. Prowadził prace organizacyjne, zabezpieczał i przejmował z podległego terenu akta zlikwidowanych instytucji.

Julian Baranowski

Rozpoczął pracę w Archiwum Państwowym w Łodzi w sierpniu 1973 r. Od 1996 r. był kierownikiem Oddziału I a w latach 1999-2009 r. kierował pracami Oddziału w Pabianicach. Na początku pracy w archiwum związany był z porządkowaniem i inwentaryzowaniem Akt miasta Łodzi okresu międzywojennego, następnie rozpoczął

opracowywanie materiałów archiwalnych szeregu wydziałów łódzkiego Zarządu Miejskiego z lat 1939-1945. Od połowy lat 90. ubiegłego wieku w swej pracy skupił się nad pozostałością aktową dotyczącą Getta Łódzkiego (akta Przełożonego Starszeństwa Żydów w Getcie Łódzkim, Akta m. Łodzi Zarząd Getta, Państwowa Policja Kryminalna Posterunek Policji Kryminalnej w Łodzi). Studia nad aktami zostały uwieńczone licznymi publikacjami dotyczącymi przede wszystkim historii hitlerowskich represji na terenie tzw. Kraju Warty ze szczególnym uwzględnieniem historii i organizacji getta w Łodzi. Wśród wielu jego publikacji do najważniejszych należy zaliczyć najbardziej znaną *The Łódź Ghetto 1940-1944, Łódzkie getto 1940-1944. Vademecum*, wznawianą aż czterokrotnie, która praktycznie rozpoczęła prace badawcze nad gettem łódzkim także innych badaczy.

Maria Redel

W Archiwum Państwowym w Łodzi zatrudniona została w grudniu 1973 r. Początkowo pracowała w ówczesnym Oddziale I, a następnie IV APŁ. W kwietniu 1978 r. powierzono jej prowadzenie dużej, bo liczącej około 30 tys. druków i czasopism, Biblioteki Archiwum. Zajmowała się nią do końca swojej pracy. Oprócz tego będąc pracownikiem oddziału ewidencji, informacji i udostępniania wykonywała kwerendy, udostępniała materiały archiwalne w pracowni naukowej, oprowadzała wycieczki po Archiwum, prowadziła zajęcia z uczniami i studentami. Brała udział w popularyzowaniu zasobu aktowego APŁ i zbiorów bibliotecznych.

Edward Trzeciak

Związany z Archiwum Państwowym w Łodzi od 1991 r. Początkowo pracował w kancelarii a następnie w Oddziale II, gdzie wykonywał kwerendy oraz przygotowywał i udostępniał akta do pracowni naukowej. Odszedł na emeryturę z początkiem czerwca 2012 r.

Maria Wisińska-Kluba

W kwietniu 1992 r. rozpoczęła pracę, jako kierownik sieradzkiego oddziału Archiwum Państwowego w Łodzi. Wcześniej była wieloletnim pracownikiem i dyrektorem Muzeum Okręgowego w Sieradzu. Pracując w Archiwum potrafiła umiejętnie wykorzystując swoje doświadczenie zawodowe. Znacznie przyczyniła się do poprawy warunków funkcjonowania Oddziału poprzez przejęcie całego parteru zajmowanego budynku oraz doprowadzenie do jego remontu. Zwiększyło to znacząco powierzchnię magazynową a tym samym umożliwiło przejęcie wielu nowych zespołów archiwalnych do zasobu Archiwum. Przeprowadzała na podległym sobie terenie kontrole archiwów zakładowych w instytucjach będących pod nadzorem państwowej służby archiwalnej. Na emeryturę przeszła z początkiem 2002 r.

W notach informacyjnych o byłych pracownikach Archiwum Łódzkiego wykorzystano akta osobowe oraz biogramy napisane do Słownika Biograficznego Archiwistów Polskich przez M. Bandurkę, A. Bryk, A. Drakoniewicza, Cz. Ohryzko-Włodarską, B. Pełkę, J. Wasiak, H. Wiśniewską-Bieniek, P. Zawilskiego, A. Żebrowską.